

Парламентаризм є такою формою організації державної влади, якій притаманне провідне положення парламенту в системі вищих органів держави, наявність парламентського способу формування уряду а також функціонування механізмів контролю та відповідальності виконавчої влади в особі її найвищого органу перед парламентом. Головна ж ознака реального парламентаризму – функціонування механізмів тісної і конструктивної взаємодії парламенту й уряду, відсутність таких механізмів засвідчує нежиттєздатність парламентаризму і веде до його заміни більш централізованими формами організації влади. Тому важливим критерієм реальності парламентаризму є стабільність і ефективність організації виконавчої влади а також тісний функціональний зв'язок між парламентом і утворюваним ним урядом. Більше того, в умовах парламентаризму конструктивна взаємодія парламенту й уряду є принциповим питанням досягнення стабільності і легітимності влади взагалі.

Відомо, що в перехідні періоди розвитку державності, коли існує особлива необхідність оперативного прийняття рішень та коли успіх демократичних перетворень, у силу нерозвиненості інститутів демократії в середовищі громадянського суспільства, у значній мірі залежить від особистих характеристик глави держави і його оточення, чого не можуть забезпечити парламентські форми правління, найбільш ефективні президентські республіки. Парламентаризм, натомість, характеризує стабільні періоди розвитку державності. Водночас він є важливою гарантією збереження демократії. Вважається, що у стабільні періоди президентська форма правління (як і наближені до неї президентсько-парламенські республіки) стає невиправданою, оскільки всі її потенційні переваги не компенсують прихованої в ній загрози для демократії. Але парламентаризм – це “привілей” для країн із розвиненим, політично структурованим громадянським суспільством, заможним середнім класом і розвинутою партійною системою. За відсутності згаданих умов парламентаризм демонструє нежиттєздатність і, як свідчить політична практика, у ситуації системної кризи звичайно трансформується в напрямі утвердження президенціалізму як форми правління. Водночас, президентська форма правління в умовах нерозвинутої партійної системи – одна з найневдаліших конструкцій влади, як з огляду на відсутність ефективних інструментів контролю громадянського суспільства за владою, так і з огляду на її неспроможність бути відповідальною, проводити конструктивну, цілісну й послідову політику, яка б відображала реальні суспільні інтереси. Адже малоконтрольована одноосібна влада глави держави як гарантія демократії – це виключення із правила. А правило полягає в тому, що така влада звичайно авторитарна.

У перше десятиліття своєї незалежності Україна як посттоталітарна держава, по суті, була позбавлена альтернатив у виборі форми правління. Відсутність розвинутого громадянського суспільства (і його атрибуту – середнього класу), відповідної йому усталеної партійної системи з потужними

центристськими партіями визначали всю нереальність спроб запровадження парламентської чи будь-якого з наближених до неї різновидів змішаної республіки. Аж упритул до “помаранчевої революції” в Україні були відсутні умови, які б забезпечили успіх реформи механізму влади засобом переходу до більш децентралізованої форми правління, тобто до парламентаризму. Лише у грудні 2004 р. поправки до Конституції запровадили змішану парламентсько-президентську форму правління. Однак уже перший мінімальний досвід функціонування цієї конструкції влади в Україні засвідчив наявність серйозних ускладнень у здійсненні конституційних повноважень окремих вищих органів влади, небезпечно низький рівень легітимності їхніх дій, намагання окремих владних структур вийти за межі окресленої Основним Законом сфери їх компетенції, вдаватись до власного суб’єктивного тлумачення норм Конституції України, цинічно використати існуючі проблеми в організації механізму влади у власних інтересах. Зокрема, діяльність Верховної Ради України п’ятого і шостого скликань, а точніше, відповідних коаліційних більшостей, що уособлювали Верховну Раду України, важко назвати успішною. У Парламенті обох скликань коаліційна більшість була надто ситуативною, внутрішньо неконсолідованою, неспроможною до узгоджених, системних і ефективних дій. Діяльність так званої Антикризової коаліції у Верховній Раді України п’ятого скликання була позначена прийняттям неконституційного Закону “Про Кабінет Міністрів України” від 21. 12. 2006 р., самий поверхневий аналіз якого засвідчує спрямованість цього акта на обмеження конституційного статусу Глави держави, порушення передбаченої Основним Законом системи стримувань і противаг та створення загрози конституційному ладу країни. Закінчила свою авантюрну діяльність Антикризова коаліція тим, що в указі Президента від 2. 04. 2007 р. було цілком адекватно названо “реальною передумовою узурпації влади в Україні”. Парламент, який у державно-правовій теорії розглядається як основна інституційна гарантія демократії, став головною загрозою демократії у країні.

Зміна формату партійних сил у Парламенті шостого скликання припинила згадані авторитарні тенденції, однак результат діяльності нової коаліційної більшості, утвореної блоками політичних сил НС НУ та БЮТ, об’єктивно, залишав бажати кращого. Ця коаліційна більшість мала мінімальну перевагу в голосах над своїми політичними опонентами і страждала від жорстких внутрішніх конфліктів. Більшість була неефективна і єдине, що дозволяло певний час зберігати коаліцію – це постійна загроза її легального відсторонення від влади. Врешті-решт парламентська криза досягла кульмінаційного моменту, коли фракція НС НУ вийшла зі складу коаліції, нова коаліційна більшість не була (через партійні конфлікти) сформована у тридцятиденний термін і Президент України достроково припинив повноваження Верховної Ради України. Обставини діяльності коаліційної більшості в Парламенті шостого скликання, постійна загроза розвалу більшості й відставки утвореного нею Уряду стали красномовною ілюстрацією тих реальних проблем, з якими зіткнувся і з якими доведеться мати справу на перспективу українському Парламенту. Загалом можна констатувати, що за

будь-якого складу коаліційної більшості в Парламенті сьомого скликання, а відповідно, партійного складу Уряду, діяльність нового блоку в механізмі влади демонструватиме проблеми, цілком схожі до тих, які ми фіксували весь постреформенний період. Постійна загроза парламентської нестабільності та урядової кризи – найбільша “хвороба” запровадженої конституційними поправками конструкції влади. Однак головний фактор періодичного посилення згаданої “хвороби”, – не стільки в концептуальних дефектах конституційних норм, скільки в особливостях сучасної партійної системи України та рівні культури її політичної еліти. Тут важливо наголосити, що будь-який різновид парламентаризму в Україні супроводжуватиметься суттєвими труднощами, оскільки парламентаризм є “правлінням партій” і може реально функціонувати лише за умов існування сформованої і стабільної партійної системи та наявності усталеної партійної структури Парламенту. Повноцінний парламентаризм утверджується лише за наявності сильних центристських партій та міцних традицій демократії, які, зокрема, мають знайти своє вираження у здатності партій до співробітництва. Парламентаризм неможливий у політично неструктурованому суспільстві, де несформована відповідна партійна система, яка б забезпечувала створення стабільної парламентської більшості, і яка б, у свою чергу, формувала такий само стабільний та успішний у своїх діях уряд. Між тим, партійна система сучасної України не передбачає на цьому етапі утвердження реального парламентаризму. За цієї умови перекладання на Парламент надмірних повноважень при його реальній неспроможності здійснення цих повноважень може скомпрометувати саму ідею парламентаризму.

На сьогодні стало очевидним, що будь-який різновид вітчизняного парламентаризму зможе довести свою виправданість і стати легітимною формою правління лише завдяки досягненню достатньо ефективної взаємодії між партіями (та їх блоками), що утворюватимуть більшість у Парламенті, а відповідно, досягненню узгодженої взаємодії представників партій на посадах міністрів між собою й Уряду в цілому з більшістю у Верховній Раді України.